

Ben van Brabant, De poffer, SJKL. 20-2 en 27-2-1959.

Saskia (Mevr. Slager-de Moor), Bij een mutsenplooister, Bisdomblad 6-4-1962.

C. van Baardwijk, De kleding onzer grootouders, Met gansen trouw 4, 1954, p. 61-63.

J. Kasteel, De boerenmuts, M. G. T. 13, 1963, p. 69-71.

C. J. A. van Helvoort, De Oostbrabantse boerenmuts, Heemkronyk Heeze-Leende, 4, 1965, p. 60-61.

N. N., De mutsenmaakster (Doortje Kerkhof te Veghel), verdwijnend ambacht, Nieuwsblad van het Zuiden 27-4-1964.

SINT BARTHOLOMEUS

Indertijd heeft H. Mandos in ons tijdschrift een artikel gewijd aan „Het velleke van Sint Bartholomeus”.¹⁾ Er volgden verschillende reacties van lezers op.

De ouderen onder ons zullen zich wel herinneren, dat het volksgeloof beweerde, dat het gevaarlijk was om na het feest van St. Bartholomeus, 24 augustus, nog braambessen te eten, want dan had deze heilige er met zijn vel over gesleept.

De heer Mandos heeft toen een onderzoek ingesteld naar de herkomst van deze uitdrukking, die ook in Brabant zeer verbreid was. Hij besloot zijn bijdrage als volgt: Zolang wij over de verering van de heilige in onze streken geen mededelingen bezitten, is het uitgesloten een historisch milieu nader te bepalen, waarin de uitdrukking ontstaan kan zijn.

Wij hebben lange tijd moeite gedaan om hierover gegevens bijeen te brengen. De oogst is niet zo groot, maar toch wel de moeite waard om aan de lezers van Brabants Heem voor te leggen.

St. Bartholomeus is een van de twaalf apostelen van Christus, die door St. Jan Natanaël wordt genoemd. Volgens de overlevering zou hij de marteldood gestorven zijn door onthoofding, nadat hij levend was gevild. Het afstropen van de huid was een doodstraf bij de Perzen. Dit zou erop kunnen duiden, dat St. Bartholomeus het laatst in Perzië heeft gewerkt of mogelijk ook in Syrië, dat toen gedeeltelijk onder Perzisch toezicht stond. Gewoonlijk wordt de heilige afgebeeld met een groot mes als teken van zijn martelaarschap, en soms met zijn afgestroopte huid over een arm geslagen. Reeds in 580 werd waarschijnlijk een gedeelte van zijn relieken naar het eiland Lipari bij Sicilië gebracht. In het jaar 838 gingen ze naar Beneventum en in 938 naar Rome. De schedel werd in 1238 naar Frankfort aan de Main gebracht. Zo werd de verering van St. Bartholomeus in het westen verspreid.²⁾

¹⁾ Brabants Heem, 5 (1953), blz. 98-103.

²⁾ Otto Hophan, De Apostelen, Haarlem/Antwerpen, z.j. (1948), blz. 131-140.

Tot nog toe heb ik in onze streken geen oude afbeeldingen van de heilige met zijn afgestroopte huid kunnen vinden. Ze zijn wel bekend in Italië en Duitsland.

Er zijn in Nederland niet zo heel veel kerken aan hem gewijd.

Wij kennen Beek bij Nijmegen, Meerssen, Waspik, Zevenbergen en Zevenbergschenhoek. O. J. D. Roemeling te Leeuwarden maakt reeds enige jaren studie van de patrocinia van kerken, altaren, enz. in de noordelijke provincies van ons land. Hij deelde mij mee, dat hij in Friesland maar twee oude Bartholomeus-kerken kent, nl. te Sybrandaburen en Westhem; in Drente maar één, nl. te Blijdenstein, tegenwoordig Ruinerwold, alle dus oude patrocinia van vóór de hervorming.

Nu wijzen de patrocinia van apostelen dikwijls op een zeer hoge ouderdom van de betreffende kerken. Van de tegenwoordige St. Bartholomeuskerken in ons land kunnen wij dat echt niet zeggen. Zo heeft men b.v. nog steeds niet kunnen achterhalen, waarom onze heilige in 1581 te Meerssen kerkpatroon werd. Aanvankelijk was dat St. Remigius, die nog steeds patroon der gemeente is. Zeker heeft de ruzie tussen Lindanus, de eerste bisschop van Roermond, en de abt van de Benediktijnen te Reims hiermee te maken. Maar dat verklaart nog niet, waarom juist de H. Bartholomeus werd gekozen. ³⁾

In Beek bij Nijmegen stond oorspronkelijk slechts een kleine kapel, die aan St. Bartholomeus was toegewijd en kerkelijk onder Syfflich, later Ziflik, hoorde; er werd maar viermaal per jaar de H. Mis opgedragen. Later werd de kapel vergroot en waarschijnlijk kort na 1436 een zelfstandige parochiekerk. ⁴⁾

De drie patrocinia van St. Bartholomeus in Noord-Brabant, nl. te Waspik, Zevenbergen en Zevenbergschenhoek dateren van na de hervorming. Waspik had vroeger St. Jan de Doper, Zevenbergen had St. Catharina als titelheilige van de parochiekerk. De parochie van Zevenbergschenhoek dateert van 1841 en heeft het patrocinium van de moeder-parochie meegenomen, zoals wel vaker gebeurde. Een echte oude traditie is er in deze plaatsen dus niet. Ook heeft er nooit een bijzondere verering van de heilige patroon bestaan buiten de kerkelijke viering.

Uit De oude dekenaten... van G. Bannenberg, A. Frenken en H. Hens noteren wij de volgende altaren, die toegewijd waren aan St. Bartholomeus, al dan niet in combinatie met andere heiligen: ⁵⁾ Beugen, 1520; 's-Hertogen-

³⁾ Volgens een mededeling van 17-4-1971 namens de pastoor-deken van Meerssen.

⁴⁾ L. H. C. Schutjes, Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch, deel III, St. Michielsgestel, 1872, blz. 211-213.

⁵⁾ G. Bannenberg, A. Frenken, H. Hens, De oude dekenaten Cuyk, Woensel en Hilvarenbeek, Nijmegen, deel I, 1968, deel II, 1970, passim.

bosch, Begijnhofkerk, 1405 en 1418; Venray, 1523; Aarle, 1523 (deel I); Venray, 1510; Aarle, 1510; Arendonk, 1485; Halsteren, 1524; Raamsdonk, 1485 (deel II).

Op 19 juli 1841 betrokken de zusters van Liefde van Tilburg het z.g. Liefdegesticht te Asten. Het huis werd onder de bescherming gesteld van de H. Bartholomeus, de dooppatroon van de toenmalige pastoor Bartholomeus Kemps. Bij de eeuwfeestviering in 1941 werd op de binnenplaats van het huis een beeld in geglaazuurd keramiek van de heilige geplaatst: hij heft de rechterhand zegenend omhoog, terwijl hij in de andere hand zijn martelaarsattributen draagt: de palmtak, het mes en een huid. Ook hier in Asten dus geen oude traditie. Op het jaarlijkse feest waren twee eigen liederen in gebruik, waarvan de teksten onvindbaar zijn: opgeruimd bij de moderne kerkelijke schoonmaakwoede.

St. Bartholomeus was zeker geen alom bekende en echte volksheilige. Toch heeft hij wel tot de verbeelding gesproken. Daarop wijst het feit, dat hij algemeen vereerd werd als patroon van de kleermakers, de huid- en leerbewerkers. Ook was hij de patroon van de spurrie, die in de nazomer werd gezaaid.

Ook zijn enkele volkse gezegden en rijmpjes bekend i.v.m. zijn feestdag op 24 augustus. Zoals: Vorst in september – een zachte december. Verder: Zoals Bartel is besteld/het najaar is gesteld, en: Bartholomae hangt de kop de kuiven an. Verder: Op Bartholomae/Schreeuwen de vogels ach en wee./ Ze krijgen het koud en gaan trekken. Want: Bartholomae/Schudt koud water in de zee.

Op zijn feest doet Bartel de ronde door de moestuinen en legt malse knoppen in de planten. Hij mag dan niet gestoord worden. Komt er nachtvorst op deze dag: opgepast en niet zaaien: anders bevriest het. ⁶⁾ De voornaam Bartholomeus is zeer bekend in ons land; ook bestaat hij als familienaam. Verschillende familienamen zijn ervan afgeleid; wij noemen slechts: Bartels, Barten, Meeuwis, Meeuwissen, Meessen, enz.

De vraag blijft, hoe een typisch volksgezegde over St. Bartholomeus met zijn vel in onze streken zozeer verspreid kon raken. Het zou misschien de moeite waard zijn om eens na te gaan, of en waar er oude afbeeldingen van de heilige bekend zijn, zijn eigen huid dragend. Wij hebben er tot nu toe geen gevonden.

Sint-Oedenrode,

Pater Dagobert GOOREN ss.cc.

⁶⁾ P. Silverius OFM.Cap., in: Christus Koning, van 21-8-1935.